Переклад: Олекса Веретенченко

I

Полтавський бій відгомонів,
Не пощастило королеві,
Серед скривавлених шляхів
Лягли полки його сталеві.
Потуга й слава у війні
Такі ж, як люди, навісні,
Змінився успіху тягар
І виграв битву білий цар,
І знов стояв московський мур
До ще страшніших темних бур,
Коли рокованого дня
Знов загорілася різня,
І серед грізної навали
Ще більше сорому дознали
Війська могутніші стократ
І згас імперський маєстат:
Для одного удар, ганеба,
Усім — як грім з ясного неба.

II

Такий то жереб доля зла
Раптово Карлові дала:
Тепер і день і ніч вперед
Поранений державний швед
Втікає в далечі безмежі
У свіжих плямах на одежі —
То кров своя і кров чужа
Його покрила, як іржа.
Багато впало на поля
За честолюбця короля

І всі, що бились напропале,
Ні слова гніву не сказали
В той час, як програна війна
І правді сила не страшна.
Коли ж добив коня з мушкета,
Йому свого віддав Ґієта,
А сам, потрапивши у бран,
Помер у стані росіян.
Але і цей скакун упав,
Коли минув глибокий став.
В оточенні близьких багать,
Що розвела ворожа рать,
У лісі, щоб ніхто не вгледів,
Спинився Карл, велитель шведів.
Невже за лаври ці, — в бою
Народи кров лили свою?
Натомлений, звалився з ніг,
Під вільним деревом приліг —
Знеможене у нього тіло
Від рани гострої щеміло,
Нестерпний лихоманки жар
Йому заснути не давав,
Але розвінчаний монарх
Вогненні болі подолав,
Як то було в часи негоди
Він покоряв чужі народи.

III

Загін вождів! — О мало як!
Скороминучий день атак
Їх прорідив; та смерть свою
Приймали в чесному бою
Шляхетно. Лицарі живі
Тепер сиділи на траві

Біля монарха недалеко
З його конем, бо небезпека
Гуртує всіх, людей, тварин,
І всі є друзі, як один.
Під вічним дубом і собі
Мазепа стелиться в журбі
І сам він був, як дуб-титан,
Землі козацької гетьман.
Він обійняв свого коня
За шию, наче той рідня,
І не зважаючи на втому,
Підкинув листя вороному,
Обтер на спині вогкий пил,
Звільнив з оброті і вудил,
І неприховано радів,
Що їв годованець степів,
Хоча й тривожився раніше,
Чи стане він на пасовище,
Адже оцей купратий кінь
Був невловимий, наче тінь,
Неначе блискавка гарячий,
Проте покірливий, терплячий,
І ніс вождя у далечінь,
Як справжній кінь, татарський кінь!
Він знав господареву річ
І лиш почує тихий клич —
Крізь натовп, силу, тисячі,
Було то вдень, а чи вночі,
Від заходу і до світання
До нього линув без вагання
І зупинявся на постій,
Неначе олень молодий.

IV

Тоді гетьман короткий спис
Під стовбур дерева одніс
І горностайову кирею,
Розкинувши, послав землею.
Узяв рушницю — диво див,
Порохівницю відкрутив,
Чи порох часом не промок,
Чи цілий кремінь і курок?
Оглянув добре в темноті
Черес і піхви золоті,
Чи не погнулися вони
В диму і полум'ї війни?
Коли ж оглядини скінчив,
Дістав баклажку і харчів,
Поставив на обрусі трав
І почережно частував
Усим, що ніздрі так лоскоче,
Самого короля і почет —
Без непокою, як майстрі
Бенкетом правлять у дворі.
І Карл під вигуки зусіль
Прийняв з приємністю хліб-сіль,
І видавалось кожну мить,
Що понад горем він стоїть.
Тоді почав: — У всіх із нас
Могутній дух в серцях не згас,
Та хто між нами, хоч один,
Здобутись міг на більший чин
І менш сказати взагалі,
Ніж ти, Мазепо! На землі
Від Олександрових походів
Такої пари не знаходив,
Як ти і гордий Буцефал,
Який несе тебе учвал.
І слава Скитії зів'яне

Перед тобою, мій гетьмане,
Бо сумніваюся, щоб скит
Міг появити більший сприт —
Ударити свого коня,
Летіти вітром навмання
Вперед від краю і до краю
Крізь луки, ріки і сади...
— О не добром я поминаю
Ту школу, де навчивсь їзди!
— Але ж чому, цікавий знати?
— Про те не мало повідати,
А ще багато до мети
В боях нам суджено пройти.
І хоч повсюди сили злі,
Їх десятчані патрулі,
Та коней, змучених цілком,
Ще будем пасти за Дніпром.
Вам треба спати, мавши рану,
А на сторожі сам я стану.
— А все ж таки уваж і вволь,—
Сказав гетьманові король,
Який до всього мав готовість,—
Я хочу вислухати повість,
Почувши мову чарівну,
Можливо трохи я засну:
Останні ночі й дні останні
У мене очі нездріманні.

— Гаразд! В надії отакій
Охоче в пам'яті моїй
Вернуся я в давезні дні,
Коли доводилось мені
Ходити пажем в царський двір,
Де був король Ян-Казімір.
Бігме, на Вас не схожий він,

Бо не звойовував країн,
Ані великих, ні малих,
Лише на те, щоб втратить їх.
Але в біду і він загруз,
Бо шанував жіноцтво й муз,
Вони ж бувають жартівливі
І непокірні, і зрадливі —
І він гадав не раз в ті дні,
Що краще бути на війні,
Та після гніву знов міняв
Старі книжки і юних пав.
Довкола замку вся Варшава
Стояла, глянути цікава
На блиск бенкетів, а також
На дам розкішних і вельмож,
Які оточували трон.
Він був, як польський Соломон,
І так прославили його
Поети всі, крім одного,
Що дав сатиру незугару,
Бо не одержав гонорару,
Свою ж неласку пояснив
Тим, що леститися не вмів.
Було турнірів і вистав,
Адже там кожний римував,
І навіть я поліз у шкоду,
Надряпавши високу оду,
Неначе визнаний піїт,
І підписав: "Сумний Терсіт".
При королеві був один
Ясновельможний паладин,
Як срібні рудні пребагатий,
І гонористий — не сказати!
Неначе з неба він зійшов,
Така була то чиста кров.

Він споглядав і знав, як слід,
Свої скарби, славетний рід,
І чомусь подвиги сім'ї
Почав приймати за свої.
Та не така його жона:
Інакше думала вона.
О доля зла! — нестерпний гніт! —
Він старший був на тридцять літ.
Після страшних розчарувань
І сліз даремних, і зідхань,
Ще жевріла у голові
Тривожна мрія, або дві,
Чи кілька поглядів з-під брів
На цвіт варшавських юнаків,
Танок лучався, чи романс,
Та не прийшов звичайний шанс,
(Найхолодніших дам серця
Розтоплює нагода ця),
Який би князеві до всього
Докинув титулу нового,
Що в небо пашпорта дає.
Лиш дивно в цьому світі є:
З рогами рідко ті ходили,
Що їх найбільше заслужили.

V

Вродливий красень з мене був.
Як сімдесятий рік минув,
Тоді признатися не гріх,
Що на світанку днів моїх
З чоловіків ніхто красою
Не міг би зміритись зо мною.
Я мав і молодість, і міць,
Рум'янець повний серед лиць

І шкіру ніжну, молоду,
А нині зморшки на виду.
Бо час, турботи і війна
Своє зробили. Все мина.
Неначе плугом перейшло
Через усе моє чоло.
Я б зрікся роду і сім'ї,
Коли б вернути дні мої,
Але й вони зрівнять не годні
Моє учора і сьогодні.
А втім, як бачите, літа
Не вигнули мого хребта,
Не зменшили і не змінили
Відваги, розуму і сили,
Інакше б я отут в цей мент
Не повідав старих історій
Під деревом в ночі беззорій,
Як мій розкинутий намет.
Та, прошу Вас, дозвольте далі,
Я повертаюся до кралі.
Мені здається, що вона
Струнка, вродлива і ставна
Біжить до мене від берези…
Ах, образ юної Терези,
І досі, нібито живий,
Стоїть у пам'яті моїй.
Та як знайду в собі снагу,
Щоб воскресити дорогу:
Ні фарбами, ані словами
Я не спишу моєї дами.
В її очах був цілий схід.
Великий Азії сусід —
Туреччина, як час пройшов,
Перемішала польську кров.
Терези азіатські очі

Були чорніш цієї ночі,
Але у їхній глибині
Яскріли світла неземні,
Як сяйво східньої зорі,
Як проблиск місяця вгорі,
Як перша райдуга весни:
Широкі, темні і незмінні —
Були вологими вони,
Мов танули в своїм промінні.
Напів огонь, напів пітьма,
Усі любов, любов сама,
Як у святої на стовпі,
Що погляди свої сліпі
Скеровує в небесну твердь,
Неначе їй солодка смерть,
Її задумане чоло,
Як літнє озеро було,
Де мріє соняшна блакить
І хвиля там не жебонить,
Її вуста, її лице...
Та досить мовити про це.
Я так любив її тоді,
Я так люблю її тепер —
В нещасті й радості, в біді
Вогонь безсмертний не помер
І в гніві ми усе життя
Кохаємо до забуття,
І тінь минулого бліда
До смерті нас не покида,
Лиш серце крає, мов на зло,
Як це з Мазепою було.

VI

Ми стрілись — пильно, тайкома
Ззирнулися. Вона сама
Була тоді така чудова,
Хоч не промовила ні слова.
Є десять тисяч між людьми
Нюансів, знаків. Часто ми
Їх бачимо, вони ж не в стані
Означити думки неждані,
Що в серце б'ють, і не спроста
Свідомість дивна вироста,
Подібна чудові навкруг,
Яке палаючий ланцюг
Сердець закоханих єднає
І мимоволі посилає,
Як електричний дріт, либонь,
Вулканізуючий вогонь.
Я подивився і побачив —
Той пильний зір багато значив.
Душею плакав, як маля,
Але тримався віддаля,
Чекаючи на слушний час,
Аж доки познайомлять нас,
Щоб ми розмовитись могли
Без підозріння і хули.
Одначе, навіть і тоді
Снував я наміри тверді
Сказати щось. Але в журбі
Слова несміливі, слабі
За хвилю в'янули. — Є гра
І неприкметна, і стара,
Що вигадана, далебі,
На те, щоб день убить собі.
Тієї назви, ані змісту
Мені згадати не до хисту.
Також забув, як і коли

Ми з нею грати почали.
Я грав, не дбаючи про те,
Щоб виграть партію — пусте,
Бо я доволі мав утіх,
Що чую голос, чую сміх,
Був щастям сповнений достоту,
Що бачу люблену істоту.
Я всю її очима пас,
Як вартовий (нехай же нас
Ця ніч так добре стереже!),
Аж доки простеріг уже
Те головне, важливе щось:
Вона задумалась чогось,
Не помічаючи, як слід,
Що не до речі робить хід,
Програє, виграє сама —
Ні сум, ні радість — все дарма,
Проте годинами сиділа,
Неначе інша, вища сила
Скувала руки й ноги їй,
А не бажання виграть бій.
Враз думка блискавка-стріла
Увесь мій мозок пройняла,
Що в ній щось тепліє — о знай!
І не осудить на відчай.
І враз на думку отаку
Слова без всякого зв'язку
Прорвалися і попливли,
Хоч красномовні не були.
Можливо, то моя вина,
Одначе, слухала вона,
А це усе — хто раз ту мову
Послухав, слухатиме знову,
Бо крижаних нема сердець,
Відмова ж перша — не кінець.

VII

Кохав я образ дорогий.
Але признайтесь, пане мій,
Чи й Ви пізнали за життя
Ці ніжні слабощі, чуття?
Не сумніваюсь. Тож доволі
Про насолоди, щастя, болі —
Щоб Вам абсурдом не здалось.
А втім, не всі мужі чогось,
Не всі потраплять самохіть
Над пристрастями володіть,
Або отак, як Ви, герою,
Над націями і собою.
Я єсть — вірніше був я — князь,
Вождь тисячів. І кров лилась,
Усе летіло шкереберть,
За мною сміло йшли на смерть.
Лиш над собою, мій королю,
Ніколи я не мав контролю.
Ну, словом, висновок такий:
Любив я образ дорогий,
Та скоро так з веління долі
Перепинились наші болі.
Ми зустрічались в таїні.
Той день у схованці мені,
Коли темніла неба синь,
Був нагородою терпінь.
Ходив я днями сам не свій,
Крім того часу, про який
Пригадую. За мить єдину
Я всю віддав би Україну,
До неї всю мою любов,
Щоб тільки пажем бути знов,
Що ніжним серцем володів

І шпагою, не мав скарбів,
Багатства, крім дарів природи —
Здоров'я, молодості, вроди.
Ми зустрічались в таїні.
Я знаю, декому ті дні
Солодкими подвійно є.
Та я б віддав життя своє,
Щоб перед небом і землею
Назвати міг її моєю,
Бо часто й довго нарікав,
Що крадькома її стрічав.

VIII

Багато скрізь очей не спить,
Які закоханих щомить
Вистежують; від їхніх пут
Сам чорт скромніший був би тут.
А втім, я б зовсім не хотів
Якось образити чортів,
Бо може хтось і серед них
Колись належав до святих,
Що сам себе не переміг
І збився з праведних доріг.
Ми і незчулися, коли
Нас гайдуки підстерегли —
Я шпагу вихопив свою,
Але я був один в бою.
Від гніву граф оскаженів,
Щось більше то було як гнів,
Я зрозумів, що і в броні
Всіх не подужати мені.
Це діялося біля замку,
Здаля від міста, на світанку.
Не думав я узріти дня,

Коли зчинилася борня
З напасниками серед мли.
Вже пораховані були
Мої хвилини нещасливі.
З молитвою Марії Діві
І всім угодникам святим, —
Піддався я, побив би грім!
Мене схопили вороги,
Скували руки в ланцюги
І попровадили до брами.
Я вже не стрів моєї дами
Ніде й ніколи у житті —
Навік роз'єднано путі!..
Не тяжко всякому збагнуть,
Яка була у графа лють,
І недаремно, адже він
На те доволі мав причин:
Найбільш терзала воєводу
Майбутня доля родоводу.
Не міг простити він собі
Такої плями на гербі.
Найвищим бувши по коліні,
Гадав, шанобити повинні
Його всі люди на землі
І я також у тім числі.
Прокляття! Нещадима голь!
Коли б цей зрадник був король,
А то ж хлопчак! Ганьба яка ж —
То не король, а тільки паж!
Я відчував це й розумів,
Та не віддам у слові гнів.

IX

— Коня! — І вивели коня.
Тяжка була із ним борня —
То справжній виходень пустині,
Що народився в Україні.
О дикий звір! — у нього крок
Швидкий, мов спалахи думок, —
І не забуду я до скону,
Як ми зустрілися увіч:
його жахливого полону
Минала тільки перша ніч.
Всі перевтомлені були,
Ніяк приборкать не могли
Його шаленого пориву,
Він дибився і їжив гриву,
Покритий піною, коли
Його до мене підвели.
І в лютім запалі тоді
Мене стайничі молоді
Йому на спину завдали,
Різучі в'яжучи вузли,
Жахнули скакуна — і враз
На волю випустили нас, —
Вперед ми ринулись навпір
Скоріше струменя із гір!

X

Вперед, вперед! — нестримний рух.
Мені забило вітром дух
І я побачити не міг,
Куди мій кінь порскливий біг.
Лише займалося на світ,
А він од замкових воріт,
Почувши волю степову,
Летів, збиваючи траву.

Останній, дальній людський звук,
Який почув я в муках мук,
Був дикий регіт, свист і сміх
Юрби нищителів моїх.
У звикнім русі, наче тур,
Я обірвав на шиї шнур,
Що замість поводу вандали
Його до гриви прив'язали.
Напів звільнилась голова
І крикнув я страшні слова,
Але здавив прокльонів грім,
Бо все одно не чути їм.
Я сердився, хотів ураз
Помститися за біль образ,
Та це зробив за кілька літ:
Від осоружних тих воріт
Нічого я не залишив;
Ані підоймових мостів,
Ані решіток опускних,
Чи загород, ровів старих,
Ні каменя, ані бруска —
Все знищила моя рука:
Ніде й зела за кілька гін,
Лиш мурава на гребних стін
Ще пробивалася, на жаль,
Де був тривкий фундамент заль.
Сама пустеля. І якби
Минали ви оті горби,
Ніколи вам не прийде мисль,
Що замок там стояв колись.
Я споглядав готичні вежі
В тріскучих одсвітах пожежі.
Гули обвалені вали,
Дощами оливо лили,
Чорніючий високий дах

Весь у пропалених дірках
І товщина його потворна
Вже не була помстовідпорна.
Цього не ждали навісні,
Коли металися в огні,
Мов підливаючи оливу
Несамовитому пориву,
Що мушу я одного дня
Осісти іншого коня
І з військом знов прийти сюди
Віддарувати шал їзди.
Я не забув гіркої гри,
Ті міцно зв'язані шнури,
І як доносилась луна
До змиленого скакуна.
Реванш настав — їх карти биті,
Бо час рівняє все на світі,
І все, що маємо робить —
Лише чекати слушну мить,
Бо не було ще сили зла,
Яка б уникнути могла
Від неминучої покари,
І довго влучують удари
Тих, що неправости тавро
Цінують вище за добро.

XI

Все далі, далі кінь і я
Неслись, як вітру течія,
Лишаючи у далині
Дими стовпами і вогні.
Ми поспішали метеором,
Який у небі неозорім
Сліпучим спалахом з узбіч

Освітлює раптово ніч.
Ніде ні міста, ні села,
Де наша путь вперед лягла,
І тільки поле простягалось
До обрію, де чорний праліс
Далеко майорів без меж.
Крім залишків зубчастих веж,
Які давно побудували
Навкір татарської навали,
Ні сліду селищ: рік було —
Турецьке військо тут пройшло,
А де ступнуть лихі копита,
Квітуча зелень кров'ю вкрита.
Погнало хмарами згори,
Стогнали жалібно вітри —
Я міг би відповісти їм
Так само стогоном слабим.
Та ми неслися в далеч дику
І ні молитви, ані крику,
Ні пари з вуст. Лиш падав піт,
Як дощ, на гриву, на живіт
Мого коня, який весь час
Щетиною в нестямі тряс,
Від страху пирскав, горбив спину
І мчав голопом без упииу.
Я іноді хотів, щоб він
Сповільнив трохи свій розгін,
Ба ні — від зв'язаного тіла
В нім наростала гнівна сила
І ще прискорювала біг,
І кожний рух, який я міг
Зробити, щоб мій біль пом'як,
Будив у ньому переляк.
Я випробував голос мій —
Він був і тихий, і слабий,

Але і цей найменший видих
Конем сприймався, ніби вибух,
Немов лунав мисливський ріг,
І він стрибав, і швидко біг.
Тим часом гострі ланцюги
Врізались більше від ваги,
Кривавим потом промокрілі,
Який стікав по всьому тілі,
А спрага пражила язик,
Вогонь — і той би так не пік!

XII

Ми наближалися, де ріс
Без меж великий, дикий ліс
Могутніх і старих дерев;
Страшного вітру хижий рев,
Що мчав з сибірської тайги,
Не міг здолати їх снаги.
Але ті стовбури міцні
Були на віддалі. В тіні
Кущі обмаювали їх
Зеленим листям; кожен з них
Буяв, пишався, молодів,
Та в час осінніх вечорів
Життєву барву тратив знов.
Той лист нагадує собою
Червону, закипілу кров
На трупах, що на полі бою
Лежать без похорон зимою
Багато буряних ночей
Бліді, холодні, задубілі —
І чорні ворони не в силі
Викльовувати їх очей.
Широка то була рівнина —

Безкрая, дика, мовчазна:
Подекуди росла ліщина,
Каштан, чи дуб, або сосна.
Та дуже добре, що гілля
Скрізь розхилялося здаля,
А не було б того роздолля,
Мене спіткала б інша доля;
Сухі обламані сучки
Не рвали тіла на шматки
І я знаходив сили досить
Опухлі рани переносить,
Що їх роз'ятрили вітри,
А перев'язані шнури
Мене тримали від напасти,
Не даючи на землю впасти.
Ми шелестіли об кущі,
Неначе вітер при дощі,
Лишаючи в дзвінкім розмаї
Шпилі дерев і вовчі зграї.
У ніч холодну і глуху
Я всюди чув їх на шляху;
Ламаючи тонку лозу,
Вони за нами поблизу
Біля коня під самим боком
Постійно гнались довгим скоком,
Який стомити може скрізь
Ярливість пса, мисливця злість.
Куди б не мчався мій пегас,
Вони стрибали коло нас
І в світлі соняшному навіть
Не погасала їх ненависть.
Я вранці бачив їх морди
Вузькі, ошкірені завжди,
Які ховалися за дня,
А ніч — і знову западня:

Бо знову шарпали лісняк
Скрадливі кроки розбишак.
О як хотів я мати шпагу,
Щоб знищити усю ватагу,
Самому вмерти ж на коні —
Якщо судилось так мені!
Спочатку думав я, що ця
Гонитва близько до кінця,
Тепер же виросла зневіра
У швидкість і потугу звіра.
Але, як сарна з гір, отак
Летів мій расовий рисак.
Не швидше в бурю пада сніг
До селянина на поріг,
Якого він переступити
Не може, величчю прибитий.
Так мчався кінь мій без пуття,
Непогамовний, мов дитя,
Розпещене і неслухняне,
Яке то в плач, то знову стане
Покірне, тихе, то у сміх,
Дивуючи батьків своїх,
Або ще гірш — як жінка зла,
Що волю пристрастям дала.

XIII

Минули праліс по полудні.
В червневу спеку, як у грудні,
Повітря, наче крижане,
Страшенно мучило мене.
А може то, подумав я,
Вже застигає кров моя?
Терпіння довге без кінця
Приборкує людські серця.

Я сам був інший чоловік,
Нестримний, як гірський потік —
Всі почування пережив
І знаю кожен їх мотив:
В гніву, ненависті й страху
Тортури дикі на шляху,
Страждання, сором, смуток мій,
Усе з'єдналося в одній
Своїй оголеній природі,
Знайшовши вияв у породі,
Якої ця бунтарська кров,
Коли вона хвилює знов
За невпокійної пори
І твердо рветься догори,
Подібно, як змія гримуча
Випростується із покруччя,
Готова кинути жало —
Що ж дивного у тім було,
Коли ця виснажена плоть
Нещастя прагнула збороть
Хиталось небо, як петля,
І розступилася земля,
Все закрутилося в очу,
Здавалося, я вниз лечу,
Та пута зв'язані, міцні,
Тримались добре на мені.
У мозку жар, у серці біль,
Воно забилося тіль-тіль
І зупинилось. Неба стеля,
Як велетенська каруселя,
Крутилася під шум вітрів.
Неясний проблиск пролетів
Зникомо... Потім темінь ця...
Я був мертвіший за мерця.
Тим бігом вибитий із сил,

Я відчував, як небосхил
Насумрився, могильна мла
Надходила і геть ішла.
Хотів прокинутись, але
Моє чуття було мале.
Я був немов на дошці в морі,
Коли всі хвилі неозорі
То вгору зносили її,
То знов топили в течії,
Штовхаючи з усіх боків
Десь до пустельних берегів.
Життя не кидало мене,
Мов мерехтіння світляне,
Що бачимо, закривши очі,
Як мозок марить серед ночі.
Та швидко й це пішло кудись.
Тоді вагання почались,
Що, і вмираючи, я все ж
Незмінним був. І нині теж
Я весь такий, коли прийняти,
Що ми повинні відчувати
Багато більше перед тим,
Як прахом станемо земним.
Байдуже. Як би не було,
А я відкрив своє чоло,
Обійми смерті розпростер —
В давно минулому й тепер.

XIV

Вернулась пам'ять. Де ж я знов?
Як лід поблід і захолов.
Крутилась голова. До скронь
Підносився малий вогонь —
Відновлене в мені життя.

Болюче живчику биття,
На мить стенулося плече
І чую — кров моя тече,
В моєму вусі дзвоном б'є
І серце змучене моє
Знов хвилюватись почало,
Мій зір вернувсь мутний, як скло.
Мені здавалося на око,
Що хвилі бризкали високо
І відбивали їх верхи
Небесні зірочні шляхи.
Це був не сон. Плив дикий кінь
У ще дикішу вод кипінь!
Розлога річки течія,
Звиваючись, немов змія,
Неслась далеко до небес,
А ми зринали серед плес
Несамовитого безмежжя,
Зближаючись до побережжя.
Мій транс минувся у воді,
Воскресли сили молоді,
Неначе тіло недолуге
Було охрищено удруге.
А кінь мій кидався у вир,
Він гори хвиль, неначе звір.
Збивав широкими грудьми,
І понеслися далі ми.
Нарешті він пішов по дні.
Байдужий берег був мені,
Бо там позаду тьма узбіч,
А спереду і страх, і ніч.
Як довго я у забутті
Лежав на кінському хребті,
Не знати; сам не певний в тім,
Чи подих мій ще був людським.

XV

Мій кінь, як хвиля був лискучий,
Плигаючи у всі боки,
Спрожогу видерся по кручі
На берег буйної ріки.
Спиняється безсилий кінь
І я вдивляюсь в далечінь:
Там поле стелиться безкрає
І далі, далі утікає,
Неначе урвища страшні,
Які ми бачимо ві сні.
А недалеко перед нами
Окреслюються білі плями
При місяці, що як обруч
Вперед котивсь по праву руч.
Навкруг видовище сумне,
Вітри шумлять ковиль-травою,
Вогонь болотний не мелькне,
Щоб посміятись надо мною.
А втім і це облудне світло,
Коли б воно тоді розквітло,
Неначе зорі провідні
Служило б втіхою мені,
Нагадуючи в ті хвилини
Про тепле селище людини.

XVI

Ми рушили — коня хода
Вже не була швидка й тверда.
У нестриманному бігу,
Замилений, свою снагу
Він загубив. Пристав, ослаб —
його й дитина повела б.

Над ним лиш я не володів:
Сплетіння петель і вузлів
Скували в'язи, кожен м'яз.
Я силу пробував не раз,
Хочби на мить єдину тут
Хотів позбутися від пут,
Але зашморгував себе.
Змагання марне і слабе
Скінчилося. Напнутий шнур
Лише поглибив жах тортур.
Також гонитва без мети
Дійшла кінця. Куди іти?
Далеко світ зорі поблід,
Провішуючи сонця схід —
О як же довго і поволі
Воно зійшло на виноколі!
Я погадав, туман долин
Не стане днем. Але і він
Так важко відкотився згодом
Перед високим сонцесходом,
Що поскидав зірниці ниць,
Забравши блиск їх колісниць,
І з трону виповнив пітьму
Вогнем, властивим лиш йому.

XVII

Обвидніло. Туману мла
Розвіялася, відійшла
З пустельного німого світу,
Що оточав нас без привіту.
Пощо прохоплювався кінь
Крізь поле, ліс і річку вплинь?
Ані людина, ані звір
Не звеселяли мерхлий зір.

Куди не глянеш, довкруги
Ні від копита, ні ноги
Немає відбитків-слідів.
На дикім ґрунті не зустрів
Ні знаку колеса чи плуга.
Саме повітря — тиха туга.
Ніде комаха коло ніг
Не запищить в маленький ріг
І не обізветься пташня,
Яка парується за дня.
Багато верст мій кінь пройшов.
Такий засапаний, немов
Ось-ось у нього серце трісне,
Він далі плентав. Як зумисне,
Чи то здавалося мені,
До цього ми були одні.
Зненацька на шляху страждання
Почулося коня іржання
З-поза ялинових кущів.
Чи може вітер прошумів?
Ні, ні! З-за лісу гарцювала
Комонних військ важка навала.
Вона іде! Я бачу он —
Один великий ескадрон.
Даремно брався я кричать:
Вуста мої — німа печать.
Летіли коні. Де ж це ті,
Що владно поводи круті
Їм напинають? Коней тьма —
І жадних вершників нема!
Мигтіли гриви навпроти,
Хвости і ніздрі, і роти,
Яких ніколи серед піль
Не роздирав безкровний біль
Вуздечкою на язиці;

Не відали копита ці
Підков залізної ваги,
В боки не били остроги, —
Багатотисячний табун
Під виляски ростучих лун,
Неначе хвиль морських прибій,
Що не спиняє натиск свій,
Зближався швидко навпростець,
Як неминучий наш кінець.
Громоподібна двиготня
Підсилила мого коня,
Тих кілька кроків звівши ноги,
Іржанням тихим від знемоги
Він відповів — і враз упав!
З потьмарним зором серед трав
Вже нерухомі члени всі
Ще парували у росі.
Кар'єра перша і остання
Скінчилася — він без дихання!
Табун спинився. Кінь-у-кінь.
Вони побачили падінь
Мого коня, паси мої,
Немов криваві ручаї,
Постояли — і знов у путь
Повітря свіжого дихнуть,
Вихрилися туди, сюди,
Вбік повертаючи морди,
Нас обійшли за рядом ряд,
Тоді метнулися назад,
Їх чорний кінь повів притьма,
Як патріарх над усіма,
Без плямки білої рістні
На шкірі пасма смоляні.
Із пирском, піною, у ліс
Вони, іржучи, подались —

Інстинктом вродженим, ачей,
Зникали від людських очей.
Я сам зостався в тій порі
На бідолашнім тягарі
Коня мого, який закляк,
його позбутися ніяк
Був неспроможений — і вкупі
Вмираючий лежав на трупі!
Чи вгледить інший день жива
Моя бездомна голова,
Не думалось. Хвилини згину
Тяглися довго без упину,
Вчувався світок, присмерк, тінь
І не було межі терпінь.
Я стільки мав життя в собі,
Щоб кинуть погляди слабі
На сонця промені останні,
Які ховалися за грані,
У безнадійній вірі в щось,
Що нас примирює чогось
До того, що колись було
Найбільший страх, найбільше зло,
Та неминучістю стає
І може навіть благом є,
Хоча б тоді, коли забагло
Йому навідатися нагло,
Все ж боїмося кожну мить,
Гадаючи, що пощастить.
Його минути, мов капкан,
Якщо уникнути оман,
А часом кличемо в мольбі
І напрямовуєм собі
На серце меч, та й це ие дасть
Полегкости до всіх нещасть, —
У кожнім вигляді воно

Не пожадане все одно.
І дивно так, обранці ті,
Що їм таланило в житті,
Які дознали без журби
Красу і вина, і скарби,
Вмирають легше, аніж бідні,
Що мали спадщиною злидні.
Тому, хто звідав щастя-мить,
Ніщо надія, все лишить,
Йому здається майбуття,
(В якому не людей нових,
А тільки нерви бачить їх),
Не варте туги і знаття.
Убогий вірить безнастань
В закінчення своїх страждань,
Він смерть другинею не зве
І жаль в очах його пливе:
Вона від нього забирає
Жив-дерево, дарунок раю,
Бо завтра дасть йому усе,
За біль розплату принесе,
Бо завтра буде першим днем
Не проклятим, а як едем,
Просвітчастим і не туманним
Від сліз, який початком стане
Омріяних і довгих літ,
Як нагородою за гніт,
Бо завтра дасть владущу сить
Прощать, карати і корить, —
І всі ці заміри безсилі
З'явитись мають на могилі?

XVIII

Далеко обрій вечорів —
А я один серед степів
Лежав на мертвому коні
І щось ввижалося мені,
І вже було в моїх думках,
Що тут змішається мій прах.
Ні, я не мав уже сподій
В замученій душі моїй,
А так хотілося пожить! —
І ще раз глянув я в блакить:
Там ворог-ворон угорі
Кружляв, розкривши пазурі.
Давно побачивши мене,
То сяде він, то знов сплигне.
Все ближче крила чорнопері,
Він готувався до вечері,
його в опоні темноти
Я б міг рукою засягти,
Відчуть в руках тремтіння крил,
Коли б на те хоч трохи сил!..
Моя рука зробила порух,
Вона гребла до себе порох,
Із горла видобувся хрип,
Заледве чутний кілька стіп,
Та досить стало й цих признак
Збудити в ньому переляк.
Востаннє снилася мені
Ясна зірниця в вишині,
Що в темряві тієї ночі
Мої освітлювала очі,
І потемніла, наче дим,
В рухливім сяєві своїм.
Війнуло холодом, натомість
Моя стуманена свідомість
То поверталася, то знов

Приймала мороку покров.
Слабе дихання, радість дум
І мить чекання — в серці струм
Враз увірвав. Огні якісь,
У мозку іскри зайнялись,
Важка задуха, вдар до того —
І, крім зідхання, більш нічого.

XIX

Я опритомнів... Де ж це я?
О бідна голово моя!
Невже це сон, невже це сниться,
Що я у затінку світлиці,
Невже це личенька дівочі?
І в сумніві закрив я очі.
Та це не сон був, не мана —
Висока дівчина, ставна,
Сиділа мовчки під стіною,
Ласкаво стежачи за мною.
Очей проміння осяйне
Найперше вразило мене,
Ті очі чорні і печальні
Струмили погляди благальні.
Я подивився на яву
І зрозумів, що я живу,
А не пожива хижака, —
Примара щезнула тяжка.
Ні, це було вже не ві сні,
Всміхнулась дівчина мені!
Я мовив щось — а слів нема,
Тоді вона прийшла сама,
Із пальця й губ зробивши знак,
Вірніш наказувала так,
Щоб умирив я свій порив,

Нічого їй не говорив.
Ті руки в неї — мов лілеї:
Вона торкалася моєї
Напівобвислої руки,
Підклала вище подушки,
По тому тихою ходою
Пішла до іншого покою
І, прочинивши двері там,
Щось мовила своїм батькам
Солодким голосом... Повіки
Не чув я кращої музики!
Так ніжно плинув милий стан
І кожен крок був, як пеан.
Та їй ніхто не відповів,
Бо сон міцний у козаків.
Тоді, поглянувши з-під вій,
Вона зробила знак новий,
Що всі мені у цій господі
Готові стати у пригоді,
Що тут мені не буде зла,
Щоб я чекав, — і відійшла.
Мене опала самота,
Я був, неначе сирота.

XX

Прийшли за нею батько й мати.
Та що я можу ще сказати?
Не буду стомлювати Вас
У цей лихий незручний час
Своїми довгими згадками,
Як жив тоді я з козаками.
Вони в степу мене знайшли,
В найближчу хату принесли
І до притомності вернули

Любов'ю, догляданням чулим.
О знав би я, що оживу —
Й візьму гетьманську булаву!
Так був я гнаний на коні
У далину широкополу.
Старий безумець! — він мені
Проклав дорогу до престолу.
Забудь свої незгоди злі,
Забудь свої пекельні болі:
Ніхто із смертних на землі
Не відгада своєї долі.
Нехай безсонні вороги
Тепер шугають навкруги —
Ми всі уникнемо погоні
І відпочинуть наші коні
На правім березі Дніпра.
Добраніч, друзі! Вже пора.

Тут стомлений гетьман упав
У пахновинні свіжих трав
На листя дуба та осик.
Постілля зовсім непогане
Тому, хто всюди спати звик,
Де тільки сон його застане.
Та не здивуйтеся, однак,
Що не було йому подяк,
Мазепа добре знав причину —
Король бо спав уже з годину.

1819